

IN MEMORIAM BETHLENFALVY GÉZA (1936–2021)

Bethlenfalvy Géza távozása óriási veszteség barátai, a magyar indológusok és tibetisták számára. A világhoz való bizalomteljes hozzáállása, az emberek felé pillanatok alatt kiépülő közvetlensége és széles körű tudományos érdeklődése révén az utóbbi évtizedek magyar és nemzetközi keletkutatásának egyik legbarátságosabb, sokakat megihlető egyénisége volt. Jelen írásom nem életét és tudományos munkásságát áttekintő nekrológ, hanem visszaemlékezés a vele való találkozásokra, beszélgetésekre.

Géza a mai Szlovákia területén született elmagyarosodott szepességi szászok, cipszerek leszármazottjaként. Ősei távoli rokonságban álltak a leghíresebb cipszerrel, Görgey Artúrral, akinek kis fényképe ott függött nappalijának falán. Egyik legcsodálatosabb felvidéki emléke az volt, hogy egy este rendkívüli természeti jelenségeként északi sarki fényt látott. A második világháború végén édesanyjával nyugat fele menekült. Mosonmagyaróvárig jutottak el, ahol aztán le is telepedtek. A korai kommunista rendszer még a szomszédos Csehszlovákiába való utazást is ellehetetlenítette. Mikor ő hírt vette, hogy egy győri kórus csehszlovákiai utazásra készül, belépett a kórusba, és egy éven át a próbák napjain oda-vissza lebiciklizte a két város közti negyven kilométert. Végül a csehszlovák körúton sikerült néhány napra elszakadnia a kórustól és meglátogatnia a nagyszülőket.

Az 1955-ben váratlanul kiépülő indo–szovjet barátság visszhangjaként 1956-ban Magyarországon elindult az indológia szak, amely a hagyományos szanszkritkutatást és indoeurópai nyelvészetet a modern Indiára nyitó hinditanulással kötötte egybe. Erre a szakra az akkor éppen hinditanárként tevékenykedő Vekerdi József hívta fel a keleti kultúrák iránt érdeklődő elsőéves, magyar–oroszos szakos bölcsész Bethlenfalvy figyelmét egy folyosói beszélgetés során, és így ő lett az első indológushallgató. A forradalomban már „frissensült” egyetemistaként vett részt. Ám végül nem a diáktanácsban viselt szerepéért tartóztatták le, hanem azért, mert egy évvel később csendes tiltakozásul barátaival végigjárta a forradalomhoz köthető helyeket. A tárgyalásán egy ávos tiszt mentette meg, aki letagadta, hogy Gézát géppisztollyal látta az egyetemen a forradalom napjaiban. Egyéves eltiltás után végül az egyetemre is visszavették.

Diplomamunkáját nem Indiáról, hanem a cigányságról írta. Az újind nyelvek közé sorolható cigány nyelv kutatójaként Vekerdi Józseffel együtt járta a cigánytelepeket. Ennek oka az volt, hogy bár volt indológia szak, indológusi állások nem léteztek a végzősöknek. A cigányság kutatása inkább jelentett álláslehetőséget. Bár Géza a cigányságról nem igazán publikált, mégis példát mutatott a későbbi orientalistáknak. A nyolcvanas években Komoróczy Géza a cigánykutatást a kelet megismeréséhez vezető első lépésként írta le az egyre

népesebb orientalista diákság előtt: „Aki keleti kutatómunkáról álmodik, az először járjon a magyar cigánytelepeken, mint tette azt Vekérdi és Bethlenfalvy!”

Mivel indológusi álláshoz valóban lehetetlen volt jutni, tibetológus lett. Tekintve, hogy hatalmas mennyiségű tibeti szöveg szanszkritból való fordítás, ezért a Belső-Ázsia Kutatócsoportban szükség volt egy indológusra is. A tibeti kultúra kutatására azonban nemcsak a Kínához tartozó Tibetben volt lehetőség, hanem Indiában és Mongóliában is. Géza is elsősorban ebből a két országból ismerte a tibeti kultúrát.

Első keleti útja Mongóliába vitte. Az országot azonnal megszerette és többször is visszatért oda. A globalizáció, az e-mail, az olcsó telefonkapcsolatok és a viszonylag megfizethető interkontinentális repülőjegyek világából ma már nehéz elképzelni, milyen távol is volt akkoriban egy keleti ország Magyarországtól. Egy utazás olyan volt, mintha idegen bolygóra mennénk. Géza arról beszélt, hogy teljesen új életre kel és új ént vesz fel Mongóliában, lehet, hogy évekig nem látja mongol barátait, de oda visszatérve belép a mongol világba, és felélednek a kapcsolatai.

A hatvanas-hetvenes-nyolcvanas évek magyar tudományos világát rendkívüli feszültségek jellemezték. Az orientalisták kisebb-nagyobb iskolákba vagy inkább klikkekbe tömörültek, és ezek tagjai között nem igazán volt beszélő viszony. Gézának azonban a legtöbb kollégával sikerült jó kapcsolatot ápolnia. Ennek az volt az ára, hogy külső tudományos előmenetelre nem számíthatott, de ez nem is igazán érdekelte. A rendszerváltozás után nem köteleződött el egyik párt mellett sem, és arról beszélt, hogy kutatócsoportjában megfér egymás mellett baloldali és jobboldali kolléga is, így attól függően küldik el őket tárgyalni, hogy milyen irányzatú vezetőséggel kell asztalhoz ülni.

Indiába a hetvenes években jutott el. A Delhi Egyetem magyartanáráként hosszabb időt töltött az országban, és elnyerte számos vezető tudós, mint például a szanszkritos Szatjavrat Sásztri, a buddhizmuskutató Lókés Csandra vagy a bengáli irodalomtörténész Sisir Kumár Dász barátságát. Rendkívül jó kapcsolatot épített ki az Indiában élő emigráns vagy őshonos himalájai vagy ladákhii tibetiekkel is. Későbbi indiai utazásaim során én magam is kapcsolatba kerültem az ő Sántinikétanban, Ladákhban és Dárdzsilingben élő tudós tibeti szerzetes vagy világi barátaival. E barátságok Géza India és Tibet iránti hozzáértésének és szeretetének kézzelfogható jelei. Nem véletlen, hogy a Dalai Láma 1990-es budapesti előadását a Corvinus (akkor még Közgazdaságtudományi) Egyetemen ő vezette fel.

Számos nyelvet ismert és beszélt, tibetit, szanszkritot, angolt, németet és oroszot, de egyet sem tökéletesen. Úgy tűnik, hogy a cigányt hamar elfelejtette, bár egy időben nekem is javasolta, hogy tanuljam meg a nyelvet, és Vekérdi cigány népmesékről szóló cikkeihez irányított. Mongol ismerőseivel oroszul beszélgetett, Indiában az utca emberével hindiül társalgott. Bécsi professzorkodása alatt

németül tanított. Elmondta, hogy ha az ember nem törődik a nyelvtani nemmel, a „*der, die, das*”-szal, akkor viszonylag könnyen lehet beszélni ezen a nyelven. Gátlásoktól mentes nyelvhasználata példa lehet a nyelvtanulóknak. Ha valaki csak akkor hajlandó megszólalni, ha közel tökéletesen, „perfekt” beszél egy nyelvet, akkor soha nem fogja azt aktívan megtanulni. Ahhoz, hogy barátokat szerezzünk, nem kell hibátlanul tudni a nyelvet, barátok között az egyszerűségnek és a hibáknak is megvan a maga bája.

A szanszkrit és a tibeti mellett Gézát különösen érdekelte a magyar–indiai kulturális kapcsolatok története. Erről a témáról ő írta az első átfogó könyvet *India in Hungarian Learning and Literature* címmel. 1990-ben jelent meg Baktay-kismonográfiája, amelynek címe, *Enchanted by India* (Indiától elbűvölten) ugyanannyira vonatkozik Baktayra, mint magára a szerzőre. A delhi könyvbemutatón egyszerű angolsággal világos üzenetet fogalmazott meg: Baktay működését India-szeretete mozgatta. India-szeretétén keresztül Bethlenfalvy Géza Baktayban rokon lélekre talált. Bár ő maga nem volt Baktay-tanítvány, vele találkozáskor azt érezte az ember, hogy mégis Baktay Indiát értőn szerető hagyományát közvetíti felénk.

Baktay mellett Kőrösi Csoma Sándor alakja és munkássága ragadta meg. Különösen nagyra értékelte Csoma britekkel való barátságát és ugyanakkor a gyarmatbirodalomtól való függetlenségét. Géza hívta fel rá a figyelmemet, hogy Csoma legjelentősebb életrajzírója, Duka Tivadar a britek lekötelezettje volt, és Csoma Sándort is feltétlen angolbarátként mutatta be. Fontos azonban tudni, hogy Csoma visszautasította az olyan, brit birodalmi érdekeket szolgáló kéréseket, mint a hőmérséklet rendszeres jelentése himalájai falujából vagy a Bhután-expedícióban való részvétel. Duka életrajza említi, hogy Csomát a ladákhai morva misszionáriusok tibeti zsoldárfordításra kérték fel. Bethlenfalvy Géza nyomába is eredt ezeknek a fordításoknak, de úgy tűnik, azok soha nem készültek el, vagy pedig olyan jelentéktelenek voltak, hogy semmi nyomuk nem maradt.

Géza rendkívül jó kapcsolatot ápolt az Indiában letelepedett Brunner Erzsébet festőnővel, és ő beszélt rá, hogy képeit ossza meg Magyarország és India között. Azzal érvelt, hogy ez a legbiztosabb módja azok megőrzésének, és elmondta, hogy amikor utazik, maga is több helyre teszi a pénzét, hogy ha az egyik helyről ellopják is, egy másikon még megmaradjon. (Ez a módszer nekem is bevált, ugyanis első egynapos vonatutam során valamelyik útitársam megszabadított a pénzemtől – pontosabban csak annak egyharmadától.) Az idős Elizabeth hallgatott rá, így anyja és az ő képeinek egy része Magyarországra került.

Géza egyik legcsodálatosabb vonása volt, hogy azokat a szívéhez közel álló témákat, amelyekről úgy érezte, hogy nem lesz rájuk ideje, átadta diákjainak. A nyolcvanas években Géza eljátszott a gondolattal, hogy a tibeti, a hindi és a szanszkrit mellett megtanuljon bengáliul. Volt számos bengáli barátja és munkatársa mind Delhiben, mind Kalkuttában. Be is szerzett két kis bengáli

nyelvkönyvet. Az egyik egy gót betűs német könyv volt Fick szanszkrittan-könyvének mintájára, és a 19. századi irodalmi nyelvezetet, a *szádhu bhását* írta le. A másik egy modern párbeszédekből álló indiai *Teach Yourself Bengali* volt. Ennek szövegeit egy bengáli ismerősével kazettára mondatta a Kalkuttai Egyetemen. A felvétel időnként megszakadt, mert éppen diáktüntetés volt az erősen átpolitizált bengáliai fővárosban, és Géza inkább kidugta a mikorofont az ablakon, hogy élőben vegye fel az ott kántált bengáli szlogeneket. Indiából hazatérve azonban feladta a bengálitanulást, és könyveiből, hanganyagából és bengáli kapcsolatai révén végül én tanulhattam meg a nyelvet – pont időben ahhoz, hogy 1991 őszén bevonjon a Tagore halálának ötvenedik évfordulójára rendezett kiállítás szervezésébe az OSZK-ban. Ez volt az első nyilvános indológusi tevékenységem. A kiállítás zárásakor a fénymásolt Tagore-anyagot a könyvtár nem tartotta meg, Géza pedig az egészet egy méteres, nagy mappában a kezembe nyomta, és igyekezett szavamat venni, hogy tudományosan feldolgozom. Nem tudom, ott végül ígéretet tettem-e rá. Mindenesetre az akkor átadott dossziéból szerteágazó kutatás tucatnyi cikket, előadást és négy könyvet szült a rákövetkező évtizedekben.

Géza az után is gyakran visszatért Indiába, hogy a delhi kultúrközpontban betöltött igazgatói megbízatása lejárt. Ekkor lett egyik kedvenc úticélja Goa, ahova a téli ünnepek környékén utazott el családjával, ahol aztán indiai barátával is találkozott. Hazaérkezése után mindig lelkesen beszélt Goáról, az ottani élet egyszerűségéről. Amit szeretett, arra másokat is igyekezett rábeszélni, így aztán én is kaptam meghívást közös goai útra velük együtt, amelynek azonban akkor nem tudtam eleget tenni.

Bethlenfalvy Géza egyik legkedvesebb témája a buddhista meditáció volt. Diákként engem is az erről szóló szövegeket vizsgáló órái vonzottak hozzá. Az egyik lélegzetszabályozást tárgyaló szövegben olvastuk vele, hogy mind a kimenő, mind a bejövő lélegzetet három szakaszra osztva kell figyelni. A középső szakasz olyan, mint mikor egy jak átmegy a kapun, és a gazdája a háttára csap. Bár az órákon lelkesedésében gyakran csapongónak tűnt, ha úgy adódott, képes volt mély meditációs gyakorlatot is vezetni. Legnagyszerűbb ilyen gyakorlatát, érdekes módon, erdélyi látogatása során tapasztaltam meg. Mintegy százfős hallgatóságnak tartott előbb bevezetést, majd pedig meditációs gyakorlatot, amelynek végén a résztvevők mélyen elcsendesedve, megtisztulva távozhattak.

Bethlenfalvy Géza, sok filológushoz hasonlóan, akkor volt leginkább elemében, amikor töredékesen, apró darabokban, élményszerűen, érdekességként adta át a tudást. Talán ez az irányultság volt az oka annak, hogy tudományos munkássága is leginkább tanulmányokból és kismonográfiákból áll.

Barátságossága megihlette az utána jövő generációkat, és ugyanúgy, mint Négyesi Mária, azon dolgozott, hogy a kommunizmus alatt működő tudósgene-

ráció feszültségei ne öröklődjenek át az utánuk jövő nemzedékekre. A megálmodott Kőrösi-nagymonográfiát soha nem sikerült megírnia. Sikerült azonban lelkesedését átadnia az őt követő nemzedékeknek, és hozzájárulnia, hogy egy barátságos, egymást jobban támogató tudományos világ épüljön fel.

Ő vezetett be engem a tantrikus buddhista *csarjá*-dalok mintegy ezeréves világába. Búcsúzóul álljon itt a fordítása eme általa is nagyon szeretett gyűjtemény egy dalának:

Arannyal teli az együttézés-csónak.

A parton lett csak hely az ezüsttarsolynak.

Evezz, Kambalin, az eget megcélozva.

Ami egyszer elmúlt, hogy térhet az vissza?

Horgonyát kitépte, kötélét kioldta.

Kambalin evez már, hisz mestere mondta.

Hajóderékra áll, s mindenfele kémlel.

Evezője nincsen. Túlra most hogy ér el?

Jobbot és balt elhagy, halad egy irányba,

és közben rálel a tiszta boldogságra.

(Kambalin verse, *bébakri rága*)

Bangha Imre